

תכנית לאומית לחיזוק עוטף ישראל הצפוני

מי אנחנו

אנו – תושבים, ארגוני חברה אזרחית, בעלי עסקים ונציגי רשויות מקומיות – שחיים ופועלים בסמוך לגבולה הצפוני של ישראל בגליל ובגולן, חלק מפסיפס אוכלוסיות יהודי ושאינו יהודי, מגוון ואיתן;¹

אנו – שחיים ויוצרים בסמוך לאויב שפרוש על קו הגבול, מחומש עד צוואר ושאיתנו אחת להשמיד מדינת ישראל;

אנו – שמאותה שבת נוראה ב-7.10 – בין אם עזבנו את ביתנו בצו המדינה ובין אם נותרנו באזור – מתקשים לעצום עין משום שאנו מבינים היטב מה הן הסכנות של חיים בצל איום קרוב כל כך, ומבינים גם מה תהייה המשמעות, באש ובדם של המאבק להרחקתו;

אנו – שבצו מוסרי וציוני נחושים לראות את האזור שלנו צומח – עכשיו ובדורות הבאים – כעם "המבקש שלום ורדפהו";

אנו עוטף ישראל הצפוני

7.10 – קו פרשת המים

שבת ה-7.10 היא נקודת ציון בתולדות מדינת ישראל והתנועה הציונית כולה, אך עבור עוטף ישראל הצפוני זהו "**קו פרשת מים**": אם עד אותה שבת נוראית, האתגר שלנו היה אתגר כלכלי-חברתי המאפיין אזור פריפריה באשר הוא, הרי שהחל מאותו היום האתגר שלנו הוא אתגר קיומי. להיאחזותנו בקו הגבול יש כעת שוב משמעות ביטחונית קריטית למדינת ישראל כפי שהייתה בראשית הציונות, עת הספר היה המרכז. עד ה-7/10 האתגר המרכזי של האזור היה המחסור בתעסוקה ובתשתיות חיים תחרותיות ביחס למרכז – הרי שמאותו היום נחשפנו לפחד וזיכרון קולקטיבי אודות פריכות הגבול והסכנות הנוראיות שאורבות מצדו השני, איום מוחשי וסכנות שאף אחד לא יוכל עוד להדחיק.

המלחמה בצפון

מאז פרוץ המלחמה גבול ישראל לבנון וסוריה הינו חזית פעילה בה נורים מדי יום מלבנון עשרות רקטות, טילי נ"ט, מרגמות וכטב"מים. תושבי היישובים הסמוכים לגבול במרחק של עד 5 ק"מ (כ-60 אלף איש) פונו מבתיהם בהחלטת ממשלה ורבים מתושבי הצפון מעבר לקו זה התפנו מתוך חשש אמיתי ומוחשי לחייהם.

הירי מתחילת המלחמה משתרע לאורך הגבול, החל מראש הנקרה עד למטולה. ככל שהלחימה בעזה מתקדמת, כך מתגברות התקפות חזבאללה וארגוני טרור נוספים לטווחים שמעבר לקו הגבול וירי לעבר ישובים בצפון.

אמנם, מאז תחילת המלחמה צה"ל פועל ככל יכולתו לסיכול יכולת האיום בדרום לבנון, ובנוסף, נפרסו יחידות רבות בתוך היישובים, כולל ביישובים שלא פונו. ולמרות זאת, **האויב שומר על מרבית יכולותיו הצבאיות האסטרטגיות והמציאות שנוצרה בגבול הצפון לא מאפשרת לתושבים לחזור בבטחה לבתיהם, ודאי לא כעת אך גם לא בעתיד הנראה לעין.**

"בעוטפים ייבחנו העם בישראל"

החל מאותה שבת אנו מבינים שכפי שהיה בימי ראשית המדינה והתנועה הציונית – לא על הנשק לבדו, כי אם "במקום בו תחרוש המחרשה היהודית את התלם האחרון", **במקום האחרון בו נצליח לקיים קהילות משוגשות ובוטחות – שם יעבוד גבולנו**, ושם ייקבע גורלה של מדינת ישראל.

¹ מסמך זה הוכן על ידי פורום קרנות צפון (ראו פירוט בסוף המסמך) ונערך על ידי מיכל רייקין, זאב חיות, עמית גרנק ועתר רזי-אורן. תודה למיכה פריינד על הסייע.

אם לא נעשה דבר - בין אם נוסף לחיות בצל אויב פרוש על קו הגבול ובין אם נישא במשמעויות הקשות שיהיו למאבק להרחקתו - האזור שלנו יימצא בסכנה כמוה לא ידע מקום המדינה : תושבים שיעקרו דרומה במספרים חסרי תקדים; יישובים שיינטשו; השקעות שייפסקו; נותני שירותים חיוניים שיסרבו לחיות ולפעול באזור; אדמות מעובדות שיהפכו בור.

תושבי הצפון חיים כעת ללא "דד-ליין". לא ברור מתי יוכלו המפונים לשוב לבתיהם ומתי יחזרו החיים למסלולם גם באזורים שלא פונו על ידי הממשלה. יש חשש ממלחמה ויש חשש מהיעדר מלחמה והידרדרות לחיים תחת "טפטופים" של טילים כפי שהיה בעוטף עזה מאז שנת 2005. זו מציאות שמאתגרת לא רק את הבטחון של האזרחים בגליל אלא גם את יכולתם להתפרנס ומכיוון שכך רוב מוחלט של תושבי עוטף ישראל הצפוני מודיעים כעת כי לא ישובו לביתם כל עוד לא תשתנה המציאות הביטחונית באופן מהותי. תסריט כזה לא יהיה רק אסוננו הפרטי כי אם אסונה של מדינת ישראל.

אל מול תסריט קודר זה אנו מציעים לעוטף הצפוני חזון ציוני של "היפוך הקערה". בניגוד למציאות שהייתה נהוגה בישראל דווקא באזור המרוחק ביותר מהמרכז הכלכלי של המדינה - תפרח העוצמה הכלכלית, החברתית, הקהילתית והאנושית ותהפוך לגבוהה במדינה. אנו מבקשים לבנות מציאות בה [בדומה לתקופת ראשית הציונות] - לא אנשי הפריפריה יישאו עיניהם בקנאה אל המרכז, אלא להיפך - המדינה כולה תישא עיניה לעוטפי הדרום והצפון ככדי לשאוב השראה וללמוד כיצד לבנות כלכלה איתנה, קהילה, פורחת, איכות חיים וחוסן. זהו הצו הציוני של דורנו.

אנו בוטחים ומאמינים בחוסן וברוח של האנשים והקהילות שבאזורנו, ומרגישים גם את הרוח הגבית של עם ישראל כולו. ואולם, לא על הרוח לבדה. נוכח גודל השעה והאיום על עתיד האזור מזה, והחשיבות הלאומית של שגשוגו מזה, אנו משוכנעים כי בשלה העת עבור מדינת ישראל

להניע תוכנית לאומית חסרת תקדים בהיקפה לחיזוק עוטף ישראל הצפוני

הנחות יסוד:

1. החזרת הבטחון האישי כמרכיב מפתח

הנחת היסוד המרכזית היא שהסרת האיום מגבול הצפון הינה תנאי הכרחי לחזרת התושבים לביתם וחזרה לשגרת חיים. החזרת תחושת הביטחון, מעבר למהלכים צבאיים ומדיניים דורשת השקעה משמעותית במרכיבי הבטחון של הישובים. ללא בטחון ותחושת בטחון אין כלכלה.

תרחיש הייחוס הוא שלא תהיה פעולה צבאית בעצימות גבוהה, אלא פעולה מוגבלת המלווה במהלך דיפלומטי לישום החלטת האו"ם 1701. משכך, האיום לא יוסר לחלוטין, במציאות זו קיים חוסר ודאות גדול, לגבי החלטות התושבים באשר להמשך חייהם בעוטף הצפוני.

החשש הינו שרוב האוכלוסייה המוחלשת תאלץ לחזור לאזור בליט ברירה, בעוד שהאוכלוסייה מרקע סוציו אקונומי גבוה יותר תשקול להישאר במקומות אליה התפתה ואף לעבור לצמיתות לאזורים בטוחים יותר.

בהינתן שהבטחון ותחושת הביטחון יעלו משמעותית מעבר לרמתם ערב ה-7/10, להלן העקרונות המנחים לתוכנית:

2. קיימים באזור כוחות פנימיים מוכחים שיכולים להוביל את השיקום. התוכנית לא יכולה להיכתב ולהתבצע בירושלים;

3. האתגר שלפנינו מחייב פעולה אזרית

התוכנית ממוקדת בפיתוח וחיזוק עוטף ישראל הצפוני, מהים ועד הירמוך, ברצועה שחלקה בגליל המערבי וחלקה בגליל המזרחי והגולן. עקרון זה נובע מהרצון לעסוק במרכיבים שחורגים מפעולתה של רשות מקומית בודדת. עקרון זה גוזר צורך לשיתוף פעולה בין שני אזורים ושני אשכולות אלה, גליל מזרחי וגליל מערבי, פעולה שהיא כשלעצמה בעלת ערך ומשמעות לפיתוח הצפון;

4. אזריות מחייבת חיזוק משמעותי של המרכזים העירוניים בעוטף על בסיס מינוף נכסים

התוכנית תקדם את המרכזיים העירוניים כך שיהפכו למוקדים לצמיחה ולגידול אוכלוסייה ולאספקה של שירותים איכותיים באזור וזאת באמצעות מינוף נכסים אזוריים בני קיימא;

5. תפקידה של הממשלה הוא בהובלת מדיניות שמגובה במשאבים לטווח הארוך

מימושה של התוכנית המובאת כאן דורשת הכרעות ברמה הלאומית - הכרעות שעניינן גיבוש תפיסה והגדרה מחדשת של תפקיד הפריפריה בכלל והעוטף הצפוני בפרט ומחייבים הכרעה של שינוי סדרי עדיפויות שיתבטאו בהקצאת משאבים לאומיים בסדרי גודל שלא נראו בעבר. מחויבות הממשלה לטווח ארוך היא תנאי הכרחי לכך שתוכנית זו תתממש;

6. רב מגזריות כבסיס להצלחת התוכנית

לאורך השנים נכתבו תוכניות רבות והתקבלו החלטות ממשלה בנוגע לעוטף ישראל הצפוני ולצפון כולו. תוכנית זו לא באה להחליפן. תוכנית זו מבקשת מהממשלה להעביר חלק מסמכויותיה לרמת האזור, להסיר חסמים ועל ידי כך לייצר קיימות לתוכנית, בשיתוף כלל המגזרים ויחד עם הרשויות המקומיות, האשכולות האזוריים, גורמי חברה אזרחית ונציגי המגזר העסקי. שלא כמו בשנים עברו, ובמשברי העבר דוגמת מלחמת לבנון השנייה, ישנם היום בגליל מנגנוני ניהול מוכחים שיכולים להיות חלק מכריע מתהליך תכנון הצמיחה ואין צורך להקים מנגנוני ניהול חדשים שרק יוסיפו עול בירוקרטי. האשכולות בגליל המערבי והמזרחי הם אלו שפרצו לפני כ-15 שנים את דרך האזוריות. יש להם זיכרון ארגוני ויכולות ביצוע, ועליהן להוביל מהלך מבני חדשני שיהיה הבסיס להצלחת הממד האזרחי של התוכנית;

7. גישת הפיתוח הכלכלית האזורית – המרצת המגזר העסקי לצד חיזוק התשתית האזרחית

הגישה המוצעת במסמך זה מבקשת לשלב תמריצים חסרי תקדים לעסקים וחברות, לצמיחת המגזר העסקי בדגש על האקוסיסטמים שנבנו בגליל (אגרי פוד טק כדוגמה) לשם השגת תוצאות בטווח הקצר ובנינוני תוך שימור האוכלוסייה החזקה בעוטף הצפוני, וזאת לצד השקעה אזרחית בחיזוק החינוך, התחבורה ושינוי עומק באיכות השירותים המוניציפליים שתוצאותיה יניבו פירות רק בטווח הארוך.

יעדי התוכנית הלאומית לחיזוק עוטף ישראל הצפוני?

בטווח הקצר:

1. ביטחון וחוסן

בטחון ותחושת הביטחון של תושבי העוטף הצפוני לא יפחתו מאילו שבמרכז הארץ; החוסן של תושבים וקהילות יהיה מהגבוהים בארץ;

2. ירידה במתחים אזוריים ושיתוף פעולה אזורי

רמת האמון ההדדי והלכידות בעוטף תעלה באורח ניכר לפי מדדים מקובלים, כך שתגבר על פני השערים החברתיים העיקריים המאפיינים את האזור – המרחב הכפרי מול המרכזים העירוניים ויהודים מול ערבים. בנוסף, יתבססו בעוטף מנגנונים ויכולות לניהול אזורי מתואם ומסונכרן;

3. עליה משמעותית בפעילות המגזר הפרטי הקשור למנועי הצמיחה האזוריים - בדגש על כמות חברות ההזנק, השקעות בתעשייה, אחוז משרות בשכר גבוה ועוד.

בטווח הארוך:

4. רמת חיים ואיכות חיים

רמת החיים ואיכות החיים בעוטף הצפוני תהיינה מהגבוהות בארץ – כפי שתימדדנה במדדים שונים וביניהם - תוחלת חיים; הישגי מערכת החינוך; נגישות תחבורתית – בתוך האזור ומחוצה לו; רמת הכנסה פנויה לנפש, תרבות, איכות סביבה ונגישות לשירותים ציבוריים מתקדמים ולתשתיות ספורט ופנאי;

5. עוצמה כלכלית

בתוך 5 שנים התוצר הגולמי של אזור העוטף הצפוני יעלה משמעותית ביחס למוצע במשק; ממוצע השכר יעלה וההכנסה הפנויה לנפש באזור, תגדל בשיעור משמעותי ביחס להכנסה הפנויה לנפש הממוצעת בישראל;

² התוכנית המוצעת כאן מובעת בראשי פרקים. פירוט העלויות והמשמעויות כלכליות יגובשו לאחר ההסכמה העקרונית על מרכיביה יחד עם מנהיגי האזור ומשרדי הממשלה.

6. צמיחה דמוגרפית בהיקפים חסרי תקדים

מאזן ההגירה ישתנה משמעותית לכיוון החיובי - תיעצר לחלוטין הגירה של אוכלוסייה מהעוטף הצפוני, והאזור יקלוט תושבים חדשים, המחפשים רמת חיים ואיכות חיים וזאת בהיקפים משמעותיים ביחס לעבר.

המרכיבים המרכזיים מחוללי השינוי לתוכנית הלאומית לחיזוק עוטף ישראל הצפוני:

1. חוסן ותחושת מוגנות

המרכיב הראשון והיסודי ביותר בחיזוק העוטף הוא בתחום הביטחון והמוכנות לחירום. אנו קוראים ל:

- למימוש מלא של תוכנית 'מגן ישראל' תוך קידום השקעות בתשתיות מיגון והגנה בישובים;
- השקעה משמעותית בבתי החולים באזור – זיו בצפת והמרכז הרפואי בגליל שבנהריה (כולל חיזוק מערך בריאות הנפש בבית החולים, והעברת בית חולים מזור בצמוד לו) – כך שיוכלו לשמש כמרכזי טיפול רפואי בשגרה ובחירום מהמתקדמים בארץ והרחבת מימון תכניות מנהיגות רפואית אזורית, כך למשל תכנית 'אילנות'.

2. חיזוק המרכזיים העירוניים כתנאי לפיתוח אזורי בדגש על ערי העוטף

לא פיתוח עירוני במרחב העוטף בדגש על מגידל שמש, קצרין, קריית שמונה, חורפייש³, מעלות תרשיחא שלומי ונהריה לא תהיה קפיצת מדרגה באזור. להלן עיקרי התוכנית:

- עיבוי פיתוח תוכניות לחיזוק ובינוי לקהילה בהיקפים נרחבים;
- תמיכה משמעותית בהתחדשות עירונית ומתן תמריצים לשינוי משוואת הכדאיות הכלכלית של יזמים;
- יצירת תפיסה תכנונית חדשנית ובינוי שכונות שבמרכזה יצירת חוסן קהילתי באמצעות בנייני מגורים באיכות גבוהה, טבע עירוני מרכזים שכונתיים ורכזי קהילתיים;
- תחבורה ציבורית איכותית וקישוריות מיטבית להולכי רגל ולאופניים, הן בין השכונות והן ביחס לאזור.

3. פיתוח כלכלי אזורי מבוסס נכסים:

פעולה זו מבקשת לבנות בעוטף הצפוני כלכלה מתקדמת של המאה 21, כזו שתאפשר עליה בפירון המכליל וגידול בהכנסה הפנויה לנפש.

לשם כך תידרש השקעה במנועי הצמיחה שהתפתחו כבר בשטח – ובראשם החקלאות המתקדמת, ענף האגרופודטק הקשור בה ותעשיית המד-טק המתפתחת. בנוסף הגדלת מאמצי הייצור המתקדם (הביטחוני והאזרחי) – שמשגשג בכלל הגליל ישפיע על מרחב העוטף ויחזק את הבסיס הכלכלי שלו.

- אוניברסיטת הגליל בקריית שמונה תהווה מנוע צמיחה מרכזי לקידום תעשייה חכמה ומקיימת תוך שיתופי פעולה אקדמיים עולמיים שהיא תיצור. ציר הפעולה הזה יכלול בין השאר:
 - מימוש החלטת שר החינוך ויו"ר המל"ג להכיר במכללת תל חי כבסיס לאוניברסיטה ולאשר השקעה רחבת היקף בהרחבת פעילותה בשדות שונים, עם דגש מיוחד על יכולות המחקר היישומי והממשק לתעשייה;
 - המשך השקעה לביסוס ופיתוח ענף האגרופודטק, המד-טק והיצור המתקדם באמצעות הקמת קרן ממשלתית וסיוע לחברות הזנק בחממות רשות החדשנות באזור וסיוע בגיוס הון ושימור עובדים⁴;

³ הרשויות והמועצות הדרוזיות צריכות לקבל התייחסות מיוחדת בתכנון המפורט.
⁴ ר' מסמך מנהלת האגרי-פודטק לפירוט כלל הפתרונות האפשריים לחיזוק האקוסיסטם בגליל.

- פיתוח מרכז תעסוקה ומד טק, תוך התבססות על בית החולים נהריה, כבית חולים "על" בצומת כברי ויצירת תשתית לחיבור למחקר בנהריה;
- הטבות לבעלי מקצועות נדרשים לפיתוח כלכלי אזורי בדמות פטור ממכרז, הטבות בדמי פיתוח ומענקים לרכישה באזורי העדיפות – ליחידים ולקהילות – בדגש על ערי העוטף;
- תמיכה ממשלתית רחבת היקף בפיתוח חקלאות מתקדמת ואו הסבת חקלאות מסורתית באמצעות מענקים להקמת יזמויות חקלאיות.

4. השקעה ביצירת שירותים ציבוריים מעולים בעוטף הצפוני:

- אנו מבקשים ליצור סטנדרט איכות חיים לא פחות ואף גבוה מזה שבמרכז המתבסס על שדרוג השירותים הציבוריים. ציר פעולה בתחום החינוך יכלול בין השאר:
 - "גן עדן לגידול ילדים" – השקעות בחינוך פורמאלי מצטיין המחובר ברצף חינוכי להיצע חינוך בלתי פורמאלי עשיר ומגוון – מהגיל הרך ועד תיכון;
 - השקעות בתשתיות ציבוריות של פנאי וספורט – בתוך היישובים וברמה אזורית. ציר פעולה בתחום התחבורה והניידות האזורית יכלול בין השאר:
 - ניידות תחבורתית פנימית – השקעות בתשתיות כבישים והרחבה ניכרת של שירותי תחבורה ציבורית שיאפשרו נגישות תחבורתית יעילה בתוך האזור;
 - הארכת קו הרכבת לכרמיאל עד לקריית שמונה והארכת כביש 6 עד לצומת כברי

הציר הארגוני:

5. לשם השגת יעדים אלה, הכרחי לחזק את התשתית הארגונית הקיימת באזור לצורך יישום מיטבי:

- מניסיון העבר, ומניתוח פעולות הממשלה בגליל ב-20 השנים האחרונות⁵ השקעה בתשתית הארגונית ליישום התוכנית היא המרכיב החיוני להצלחה. תוכניות קמות ונופלות על המנגנונים הבירוקרטיים שמניעים אותן. ציר פעולה זה יכלול:
 - הקמה של מנהלת תכנון אזורי חזקה ובעלת סמכויות על בסיס האשכולות שבעוטף, תוך העברת סמכויות ממשלתיות מחד גיסא ושל הרשויות המקומיות הרלוונטיות מאידך גיסא;
 - עיבוי ופיתוח היכולות הנדרשות באשכולות העוטף;
 - מימון מערך משולב למשיכת עובדים באיכות גבוהה, הכולל חיבור בין אפשרויות תעסוקה ומגורים;
 - עיבוי והרחבה של תוכניות פיתוח מנהיגות רב מגזרית אזורית (דוגמת גליליסט);
 - חיזוק ההון האנושי ברשויות המקומיות ובאשכולות במסגרת תוכניות עתודות לישראל, תוך דגש על אוכלוסיות הצעירים;
 - הנגשת כלל תוכניות הסיוע המחזקות את השלטון המקומי (הון אנושי, תהליכי עבודה ודאטה) לרשויות העוטף עם התחייבות ממשלתית ל-10 שנים.

מסמך זה נכתב על ידי פורום קרנות צפון - קבוצת קרנות שמשקיעות באזור במשך שנים, ושחיזוק האזור ופיתוחו נמצא בליבת האסטרטגיה שלהן. הפורום רואה בפעולה אזורית רב מגזרית משותפת תנאי הכרחי לפיתוח האזור. מסמך זה מבקש להוות בסיס לתוכנית מפורטת, שתכתב ותובל על ידי הגופים האזוריים. פורום קרנות צפון כולל את קרן סטף, קרן ראסל ברי, קרן רואדברג, קרן ביחד, רוח הגליל וקרן גלילה.

ליצירת קשר: מיכל רייקין, 050-2446840, michal.raikin@gmail.com

⁵ ר' פולקמן רועי, מודל יישומי כלכלי אזורי בגליל, יוני 2021, אלכא גווינט ישראל (דו"ח מילכ"א).